

Nexhmedin Ademi, MA¹

UDC: 316.74:2

811.18`42:28]:303.022(497.115)"2000/2020"

**METODAT KUALITATIVE TË ANALIZËS SË DISKURSI FETAR NË
SHOQËRINË E KOSOVËS GJATË PERIUDHËS 2000-2020**

**КВАЛИТАТИВНИ МЕТОДИ ЗА АНАЛИЗА НА ВЕРСКИОТ ДИСКУРС
ВО КОСОВСКОТО ОПШТЕСТВО ВО ПЕРИОДОТ 2000–2020**

**QUALITATIVE METHODS FOR THE ANALYSIS OF RELIGIOUS
DISCOURSE IN KOSOVO'S SOCIETY DURING THE PERIOD 2000–2020**

Abstract

Religious discourse research within Kosovo society during 2000-2020s requires a special methodological approach that enables a deeper understanding of the way how religion expresses itself, changes or acts within social structures. Qualitative analytic methods that are based on language, understanding, stories and interpretations make up an important tool in sociological studying of this phenomenon. These methods help the researchers to understand the way how the religious discourse shapes common identities, social norms and political relations as well as to highlight on the intercommunication between religious institutions, believers and wider social environment. Therefore, in this study we aim to analyze the special quality methods of analyzing the religious discourse which are applicable in Kosovo, with a particular focus on discursive critical analysis, ethnographic methodology, narrative approach and semiotic analysis. The results of this research suggest that the religious discourse doesn't exist in vacuum, but are continuously connected with social, political and cultural processes. It not only reflects the society changes, but actively shapes them as well. This research deepens the understanding of religious phenomena through the qualitative discourse analyses and opens up possibilities for further interdisciplinary researches on the field of religious sociology, anthropology and linguistics.

Key words: *religious discourse, qualitative methods, discursive critical analyses, ethnographic approach, narrative analyses, semiotics, Kosovo.*

¹ Vijeves i studimeve të doktoraturës në Universitetin e Tetovës, programi drejtimi Sociokulturë.
Email: nexhi73@yahoo.com

Hyrje

Diskursi fetar në shoqëritë moderne paraqet një fenomen kompleks që pasqyron dinamika më të gjera shoqërore, politike dhe kulturore. Në rajonin e Kosovës, ku takohen grupe të ndryshme fetare dhe etnike, narrativet fetare luajnë një rol kyç në formësimin e lidhjeve shoqërore, identiteteve dhe ndërgjegjes kolektive. Periudha nga viti 2000 deri në vitin 2020 përfshin faza të rëndësishme të ndryshimeve shoqërore, si proceset pas konfliktit, ndërtimi i strukturave institucionale dhe ndryshimet në marrëdhëniet midis fesë dhe shtetit.

Çdo fazë shoqërore në këtë hapësirë sjell me vete edhe ndryshime të shumta, të cilat kërkojnë një analizë më të thellë cilësore të diskursit fetar brenda Kosovës. Ky hulumtim synon të identifikojë modelet e komunikimit, temat kryesore dhe kornizat ideologjike që ndikojnë në perceptimin e fesë në sferën publike përmes analizës diskursive të narrativeve fetare. Vëmendje e veçantë i kushtohet rolit të institucioneve fetare, aktorëve politikë dhe mediave në krijimin e diskursit fetar.

Qasja metodologjike e këtij hulumtimi bazohet në analizën cilësore të përmbajtjes, analizën kritike diskursive dhe qasjen fenomenologjike, të cilat mundësojnë një kuptim më të thellë të kuptimit dhe funksioneve të diskursit fetar në një kontekst specifik shoqëror. Pritshmëritë janë që rezultatet e këtij studimi të ofrojnë një pasqyrë mbi mënyrat se si narrativet fetare zhvillohen dhe riinterpretohen gjatë tranzicioneve shoqërore, si dhe mbi pasojat e tyre të mundshme në marrëdhëniet midis komuniteteve dhe kohezionin shoqëror në Kosovë.

Diskursi fetar si fenomen sociologjik

Nuk ekziston një diskurs fetar që është statik, por ai ndryshon vazhdimisht nën ndikimin e kushteve shoqërore, politike dhe ekonomike. Ai përfshin narrative të ndryshëm, simbole dhe praktika që ndikojnë në mënyrën se si besimtarët e shohin fenë e tyre dhe si sillen. Në Kosovë, ku feja ende ka një ndikim në formësimin e identitetit etnik, është e nevojshme të analizohet diskursi fetar duke marrë parasysh marrëdhëniet komplekse midis islamit, ortodoksisë dhe katolicizmit, si dhe mënyrat se si këto diskurse ndërthuren, bien në konflikt ose plotësojnë njëri-tjetrin. Në këtë kuadër, metodat cilësore të analizës ofrojnë një pasqyrë mbi mënyrën se si aktorët e ndryshëm fetarë – udhëheqësit fetarë, institucionet, politikanët, mediat dhe besimtarët e zakonshëm - formësojnë dhe përdorin diskursin fetar në jetën e përditshme.

Këto metoda i mundësojnë studiuesit të analizojë mënyrën se si krijohen dhe transmetohen narrativet fetare përmes kanaleve të ndryshme të komunikimit, siç janë predikimet fetare, tekstet, raportimet mediatike dhe fjalimet politike. Diskursi fetar është një pjesë e rëndësishme e komunikimit brenda shoqërive dhe identitetit të tyre kulturor, pasi ai ndikon në formësimin e normave shoqërore, vlerave dhe kuptimit të përbashkët të së kaluarës dhe të ardhmes.

Në shoqëritë që kanë kaluar konflikte, si Kosova, narrativet fetare shpesh luajnë një rol kyç në procesin e integritetit shoqëror, mobilizimit politik dhe krijimit të identitetit të përbashkët.² Studimi i diskursit fetar mund të bëhet përmes kornizave të ndryshme teorike, si sociologjia e fesë dhe analiza kritike e diskursit. Analiza e diskursit e Michel Foucault³ ndihmon në kuptimin e narrativeve fetare si shprehje të pushtetit, ndërsa teoria e veprimtimit komunikativ e Jürgen Habermas⁴ thekson rëndësinë e diskursit fetar në formësimin e sferës publike. Për më tepër, teoria e shekullarizimit e Peter Berger⁵ dhe kritika e fundamentalizmit fetar nga Steve Bruce⁶ ofrojnë korniza të dobishme për të kuptuar transformimin e diskursit fetar në Kosovë.

Duke qenë se diskursi fetar është një element kyç i ndërveprimeve shoqërore që formëson vlerat, identitetet dhe proceset politike në kontekste të ndryshme, analiza e Kosovës si një shoqëri post-konfliktuale tregon se diskursi fetar mund të ketë një funksion të dyfishtë - ai mund të shërbejë si mjet për lidhjen dhe pajtimin shoqëror ose si faktor që nxit ndarjet etnike dhe politike.⁷ Gjatë periudhës 2000-2020, Kosova ka kaluar nëpër ndryshime të rëndësishme shoqërore, duke përfshirë ndërtimin e strukturave politike, ridimensionimin e marrëdhënieve midis fesë dhe shtetit, si dhe ndryshimet në mënyrën se si perceptohen institucionet fetare.

Në kuadër të teorisë sociologjike, feja nuk kuptohet vetëm si një grup besimesh dhe praktikash, por edhe si një fenomen shoqëror që shprehet përmes gjuhës, simboleve dhe narrativeve.⁸ Sipas analizës së pushtetit dhe dijes të Foucault, diskursi fetar përfaqëson një formë unike komunikimi që ndikon në normat, vlerat dhe marrëdhëniet shoqërore.⁹ Në Kosovë, ku feja ka rrënjë të thella historike dhe është ngushtë e lidhur me identitetin etnik, diskursi fetar luan një rol të rëndësishëm në proceset e formësimit të identitetit kombëtar dhe legjitimitetit politik. Institucionet fetare shpesh veprojnë si arbitra morale, ndërsa narrativet e tyre përdoren në fushata politike, sistemin arsimor dhe media. Në këtë kontekst, është e rëndësishme të studiohen mënyrat se si

² Berger, P. L. (1999). *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Wm. B. Eerdmans Publishing; Bruce, S. (2011). *Secularization: In Defence of an Unfashionable Theory*. Oxford University Press.

³ Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. Pantheon Books.

⁴ Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action, Volume 1: Reason and the Rationalization of Society*. Beacon Press.

⁵ Berger, P. L. (1999). *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Wm. B. Eerdmans Publishing

⁶ Bruce, S. (2011). *Secularization: In Defence of an Unfashionable Theory*. Oxford University Press.

⁷ Berger, P. L. (1999). *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Wm. B. Eerdmans Publishing; Riesebrodt, 2001

⁸ Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action, Volume 1: Reason and the Rationalization of Society*. Beacon Press.

⁹ Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. Pantheon Books.

krijohen, kuptohen dhe përshtaten me ndryshimet shoqërore narrativet fetare, si dhe roli i aktorëve të ndryshëm - elitave politike, komuniteteve fetare, mediave dhe qytetarëve - kontribuojnë për pranimin dhe kuptimin e tyre. Një shembull i rëndësishëm që tregon rolin e diskursit fetar në shoqërinë kosovare është Bashkësia Islame e Kosovës (BIK) dhe pozicioni i saj në periudhën pas konfliktit.

Bashkësia Islame e Kosovës është institucioni fetar më i rëndësishëm që përfaqëson më shumë se 90% të popullsisë myslimane të Kosovës. Pas vitit 1999, BIK ka marrë pjesë aktive në procesin e rindërtimit shoqëror, por edhe në debatet politike, duke mbajtur qëndrime për çështje si arsimi, shekullarizmi dhe vlerat morale.¹⁰ Analiza e paraqitjeve publike të udhëheqësve fetarë të BIK tregon se narrativi kryesor ka qenë ruajtja e identitetit islamik në mes të integrimit në Evropë dhe shekullarizimit të shoqërisë.

Në disa raste, ky diskurs ka përfshirë edhe kritika ndaj vlerave liberale, gjë që ka çuar në ndarje brenda shoqërisë kosovare midis grupeve laike dhe fetare. Gjatë krizave politike, udhëheqësit fetarë shpesh kanë marrë pjesë në debatet publike dhe komentet e tyre kanë ndikuar ndjeshëm në mobilizimin politik të votuesve. Për shembull, gjatë fushatave zgjedhore të vitit 2017, disa kandidatë politikë përdorën motive fetare dhe gjuhë të përshtatur me diskursin e BIK për të fituar mbështetjen e qytetarëve më konservatorë.¹¹

Analiza kritike diskursive

Një nga metodat e rëndësishme cilësore për analizën e diskursit fetar është Analiza Kritike Diskursive (CDA - Critical Discourse Analysis). Kjo metodë mundëson hulumtimin e mënyrës se si narrativet fetare ndikojnë në marrëdhëniet shoqërore, riprodhojnë ideologji dhe justifikojnë praktika të caktuara shoqërore. CDA mbështetet në idenë poststrukturaliste se gjuha shërben si mjet për shpërndarjen dhe ruajtjen e pushtetit në shoqëri.¹² Ajo synon të zbulojë aspektet ideologjike të fshehura brenda diskursit, duke analizuar lidhjet tekstuale, kontekstuale dhe ndërlidhjet mes teksteve brenda një kornize specifike të komunikimit.¹³

Sipas Fairclough, diskursi nuk është vetëm një pasqyrim i proceseve shoqërore, por edhe mënyra se si këto procese ndërtohen dhe përsëriten. Kur bëhet fjalë për narrativet fetare, CDA ofron një pasqyrë mbi mënyrën se si tekstet fetare, fjalimet publike të liderëve fetarë dhe paraqitjet mediatike të

¹⁰ Rexhepi, P. (2013). *Kosovar Islam between the Global and the Local*. Southeast European and Black Sea Studies, 13(4), 479-497.

¹¹ Elbasani, A., & Puto, A. (2020). *The Revival of Islam in the Balkans: From Identity to Religiosity*. Palgrave Macmillan.

¹² Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Polity Press; Van Dijk, T. A. (1993). *Principles of Critical Discourse Analysis*. *Discourse & Society*, 4(2), 249-283.

¹³ Wodak, R., & Meyer, M. (2009). *Methods of Critical Discourse Analysis* (2nd ed.). SAGE Publications.

fesë formësojnë perceptimet për identitetin, vlerat dhe normat shoqërore. Van Dijk thekson se pushteti brenda diskursit realizohet përmes zgjedhjes së temave, mjeteve gjuhësore dhe strategjive retorike që justifikojnë pozita të caktuara shoqërore.¹⁴ Në këtë kontekst, narrativet fetare shpesh përmbajnë elemente të të folurit autoritar, konstruksione normative dhe dallime binare, si p.sh. “e shenjtë” kundrejt “profanes” ose “morale” kundrejt “jomorales”, duke përcaktuar kështu kufijtë e pranueshmërisë shoqërore dhe duke formësuar identitetet kolektive. Ka raste kur diskursi fetar bëhet viktimë e medias si një sistem që shërben për komunikim. Funksioni i saj është që të argëtojë, dëfrojë dhe të informojë me qëllim që t’u rrënjosë individëve vlerat, besimet dhe kodet e sjelljes, të cilat do t’i integrojnë ata në strukturat institucionale të shoqërisë.¹⁵

Gjatë analizës së diskursit fetar përmes CDA, fokusi vendoset në disa aspekte kyçe analitike. Para së gjithash, analiza tekstuale përqendrohet në strukturat sintaksore, zgjedhjen e fjalëve, retorikën dhe simbolikën brenda diskursit fetar.¹⁶ Më pas, analizohen praktikët diskursive, të cilat shqyrtojnë mënyrën se si krijohet, shpërndahet dhe interpretohet diskursi fetar në rrethana të ndryshme shoqërore.¹⁷ Së fundmi, analizohen praktikët shoqërore, të cilat studiojnë ndikimin e diskursit fetar në krijimin e normave shoqërore, qëndrimeve politike dhe identiteteve kulturore.¹⁸

Një nga shembujt më domethënës të përdorimit të CDA për analizën e diskursit fetar është qëndrimi i institucioneve fetare në Kosovë ndaj shekullarizimit dhe integriteteve evropiane. Në deklaratat e udhëheqësve të Bashkësisë Islame të Kosovës (BIK), shpesh shfaqet një diskurs mbi mbrojtjen e traditës dhe vlerave fetare si një reagim ndaj “presioneve të jashtme” nga shoqëria laike dhe organizatat ndërkombëtare.¹⁹ Duke përdorur qasje të ndryshme retorike, siç janë apelimi moral, referencat historike dhe antagonizimi konstruktiv (p.sh. “Bashkimi Evropian dëshiron të imponojë vlera sekulare që nuk përputhen me identitetin tonë”), diskursi fetar forcon kufijtë ideologjikë midis aktorëve fetarë dhe atyre laikë.

Duke analizuar këto narrative përmes CDA, është e mundur të kuptohet se si diskursi mbi shekullarizimin formohet dhe perceptohet brenda komuniteteve fetare, si dhe si institucionet fetare e përdorin gjuhën për të justifikuar qëndrimet e tyre në hapësirën publike.

¹⁴ Van Dijk, T. A. (1993). *Principles of Critical Discourse Analysis*. *Discourse & Society*, 4(2), 249–283.

¹⁵ Herman, E & Chomski, N. (2020). *Fabrikimi i bindjes përmes politikave të medias*, Albas, f. 11.

¹⁶ Fairclough, N. (2003). *Analyzing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Routledge.

¹⁷ Wodak, R. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. SAGE Publications.

¹⁸ Van Dijk, T. A. (2006). *Discourse and Power*. Palgrave Macmillan.

¹⁹ Rexhepi, P. (2013). Islami kosovar midis globales dhe lokales. Botuar në *Southeast European and Black Sea Studies*, vëllimi 13(4), faqet 479–497.

Analiza diskursive kritike është një mjet i fuqishëm për studimin e narrativeve fetare, sepse ndihmon në kuptimin e roleve ideologjike dhe shoqërore të diskursit fetar. Në rastin e institucioneve fetare në Kosovë, CDA tregon se narrativet fetare nuk janë neutrale, por veprojnë si një mekanizëm për formësimin e vlerave shoqërore, marrëdhënieve politike dhe identiteteve. Studimet e ardhshme mund të përfshijnë krahasimin e narrativeve fetare në kontekste të ndryshme shoqërore dhe politike, duke ndriçuar kështu rolin e fesë në proceset bashkëkohore shoqërore.

Qasja etnografike dhe analiza e fetarisë së përditshme

Analiza diskursive kritike, së bashku me qasjen dhe metodat etnografike, përbën një nga metodat kryesore cilësore të përdorura për studimin e diskurseve dhe praktikave fetare. Kjo qasje u mundëson studiuesve që, përmes pjesëmarrjes së zgjatur dhe vëzhgimit në terren, të kuptojnë fetarinë e përditshme, domethënë mënyrat se si individët dhe grupet e shprehin dhe interpretojnë besimin e tyre në jetën e përditshme.²⁰

Qasja etnografike ndaj fesë tregon se fetaria nuk është një kategori statike, por një proces i vazhdueshëm, i cili ndryshon në varësi të rrethanave shoqërore, kulturore dhe politike.²¹ Clifford Geertz e shihte fenë si një “sistem kulturor”, i cili shprehet përmes simboleve, ritualeve dhe tregimeve që i japin kuptim përvojës njerëzore.²²

Etnografia bashkëkohore e fesë mbështetet në konceptin e fetarisë së përjetuar (lived religion), e cila përfshin studimin e mënyrave se si individët përfshijnë normat dhe praktikat fetare në aktivitetet e tyre të përditshme, si familja, puna dhe ndërveprimet shoqërore.²³ Sipas McGuire, fetaria nuk mund të reduktohet vetëm në modelet institucionale, por duhet të studiohen gjithashtu besimet joformale, praktikat personale shpirtërore dhe përvojat spontane fetare.²⁴

Etnografia e fesë përdor disa metoda për të krijuar një pasqyrë të plotë mbi praktikat fetare të përditshme dhe ndikimet e tyre shoqërore. Një nga metodat kryesore është **vëzhgimi në terren**, ku studiuesi merr pjesë në ritualet fetare, ceremonitë dhe aktivitetet e përditshme për të kuptuar domethënien e tyre nga perspektiva e besimtarëve.²⁵ Një tjetër metodë është **intervista e**

²⁰ Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. Basic Books; McGuire, M. (2008). *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford University Press.

²¹ Orsi, R. (2005). *Between Heaven and Earth: The Religious Worlds People Make and the Scholars Who Study Them*. Princeton University Press.

²² Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. Basic Books.

²³ Ammerman, N. T. (2021). *Studying Lived Religion: Contexts and Practices*. NYU Press.

²⁴ McGuire, M. (2008). *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford University Press.

²⁵ Spradley, J. P. (1980). *Participant Observation*. Holt, Rinehart & Winston.

thelluar, përmes së cilës bisedohet me besimtarë, liderë fetarë dhe anëtarë të komunitetit për të zbuluar interpretimet subjektive të fesë dhe ndikimin e saj në identitetin personal dhe kolektiv.²⁶ Një metodë tjetër është **analiza e kulturës materiale**, e cila përfshin studimin e objekteve fetare, artit, arkitekturës dhe sendeve të përditshme me rëndësi simbolike për jetën fetare të komunitetit.²⁷

Një shembull i rëndësishëm i kërkimeve etnografike mbi fetarinë e përditshme mund të shihet në praktikën e komuniteteve myslimane në Kosovë. Këto praktika fetare përfshijnë një ndërveprim aktiv midis zakoneve tradicionale islame, vlerave moderne shoqërore dhe mjedisit politik. Studimet në terren tregojnë se fetaria e përditshme e myslimanëve në Kosovë përfshin një gamë të gjerë praktikash, siç janë falja e detyrueshme (namazi), agjërimi gjatë Ramazanit, pjesëmarrja në tubime fetare dhe biseda joformale fetare brenda komuniteteve.

Megjithatë, praktikat fetare ndryshojnë ndjeshëm në varësi të grup-moshës, nivelit arsimor dhe statusit socio-ekonomik të individëve.²⁸ Një aspekt kyç i fetarisë së përditshme është ndikimi i diskursit fetar mbi rolet gjinore dhe identitetin. Studimet tregojnë se gratë e reja në zonat urbane të Kosovës shpesh përpigën të harmonizojnë vlerat tradicionale islame me jetën moderne shoqërore, ndërsa në zonat rurale normat fetare mbi veshjen dhe marrëdhëniet familjare respektohen më rreptësisht.²⁹

Institucionet fetare, si Bashkësia Islame e Kosovës (BIK), luajnë një rol të rëndësishëm në formësimin e fetarisë së përditshme dhe në rregullimin e marrëdhënieve shoqërore. Përmes predikimeve, programeve arsimore dhe projekteve humanitare, këto institucione ndikojnë në mënyrën se si perceptohen vlerat morale dhe normat shoqërore.³⁰

Qasja etnografike ofron një kuptim më të thellë të fesë si një fenomen aktiv, i cili shkon përtej normave thjesht institucionale. Këto norma pasqyrohen në praktikën e përditshme, besimet individuale dhe ndërveprimet shoqërore. Studiuesit përdorin vëzhgimin në terren, intervistat dhe analizën e kulturës materiale për të hulumtuar ndikimin e fesë në jetën e përditshme dhe në formësimin e identitetit dhe dinamikave shoqërore. Studimi i komuniteteve myslimane në Kosovë tregon se praktikat fetare nuk janë uniforme, por ndryshojnë në varësi të rrethanave shoqërore, ekonomike dhe politike.

²⁶ Ammerman, N. T. (2021). *Studying Lived Religion: Contexts and Practices*. NYU Press.

²⁷ Meyer, B. (2015). *Mediation and the Study of Religion: Explorations of an Emergent Field*. De Gruyter.

²⁸ Elbasani, A., & Puto, A. (2020). *The Revival of Islam in the Balkans: From Identity to Religiosity*. Palgrave Macmillan.

²⁹ Rexhepi, P. (2013). *Kosovar Islam between the Global and the Local*. Southeast European and Black Sea Studies, 13(4), 479-497.

³⁰ Nielsen, J. S. (2019). *Muslims in Western Europe*. Edinburgh University Press.

Analiza e narratives dhe qasja semiotike

Përveç analizës kritike të diskursit dhe kërkimeve etnografike, analiza narrative është një metodë cilësore e rëndësishme për studimin e fenomeneve fetare. Ky qasje narrative lejon hetimin e mënyrës se si individët dhe komunitetet krijojnë dhe ndajnë kuptime fetare përmes tregimeve, miteve, dëshmimeve dhe tregimeve rituale.³¹ Shpesh, ky kornizë metodologjike kombinohet me qasjen semiotike, e cila merret me analizimin e simboleve, shenjave dhe strukturave gjuhësore që formësojnë mesazhet fetare.³² Objektet, imazhet dhe gjes-tet padyshim mund të mbartin kuptim, dhe shpesh e bëjnë këtë, por rrallëherë në mënyrë të pavarur; çdo sistem semiologjik ndërthuret me gjuhën.³³ Thelbi i analizës narrative qëndron në idenë se tregimet janë mënyra kyçe se si njerëzit kuptojnë dhe organizojnë përvojat e tyre.³⁴ Diskursi fetar shpesh shfaqet përmes modeleve narrative që përcaktojnë besimet, identitetet dhe vlerat morale të komuniteteve. Sipas White (1987), narrativet fetare jo vetëm që paraqesin të kaluarën, por gjithashtu ofrojnë udhëzime për veprimet e ardhshme të besimtarëve.³⁵

Duke përfshirë disa dimensionë të rëndësishme, analiza narrative e tregimeve fetare përfshin analizën strukturore, e cila fokusohet në strukturën e narrativit, siç janë fabula, personazhet, dilemat morale dhe zgjidhjet e tyre.³⁶ Ajo gjithashtu përfshin analizën tematike, e cila shqyrton temat kryesore dhe motivet që shfaqen në narrativet fetare.³⁷ Gjithashtu, analiza intertekstuale është e rëndësishme, pasi shqyrton marrëdhëniet midis narrativeve të ndryshme brenda diskursit fetar, duke përfshirë tregimet biblike, kur'anore dhe hagiografike.³⁸

Semiotika, si një disiplinë shkencore që studion shenjat dhe simbolet, ofron mjete shtesë për analizimin e diskursit fetar. Barthes shpjegon se simbolet fetare bartin kuptime të shumta që transmetohen përmes teksteve, ritualeve dhe paraqitjeve vizuale.³⁹ Sipas Eco, shenjat fetare nuk funksionojnë në

³¹ Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. SAGE Publications; Polkinghorne, D. E. (1988). *Narrative Knowing and the Human Sciences*. State University of New York Press.

³² Barthes, R. (1977). *Image, Music, Text*. Fontana Press; Eco, U. (1976). *A Theory of Semiotics*. Indiana University Press

³³ Bart, R. (1964). *Elementi Semiologije*, Knjizara Krug, Beograd, 2015, 5-6.

³⁴ Bruner, J. (1991). *The Narrative Construction of Reality*. *Critical Inquiry*, 18(1), 1-21.

³⁵ White, H. (1987). *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Johns Hopkins University Press.

³⁶ Labov, W., & Waletzky, J. (1967). *Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience*. *Journal of Narrative and Life History*, 7, 3-38.

³⁷ Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. SAGE Publications.

³⁸ Kristeva, J. (1986). *The Kristeva Reader*. Columbia University Press.

³⁹ Barthes, R. (1977). *Image, Music, Text*. Fontana Press; Eco, U. (1976). *A Theory of Semiotics*. Indiana University Press

mënyrë të pavarur, por brenda kodeve kulturore më të gjera që ndikojnë në interpretimin e tyre.⁴⁰ Analiza e elementeve semiotike në diskursin fetar përfshin shenjat ikonike dhe vizuale, siç janë kryqi në krishterim ose hëna e gjysmë në islam, të cilat bartin kuptime të fuqishme fetare. Sipas Peirce, elementet semiotike përfshijnë gjithashtu shenjat indeksikale, të cilat lidhen me praktikat rituale specifike, siç janë qilimat e lutjes në islam ose uji i shenjtë në krishterim.⁴¹ Një element i veçantë i analizës janë shenjat simbolike, të cilat mund të jenë gjuhësore dhe tekstuale, duke përfshirë parabola fetare dhe metafora që transmetojnë kuptime komplekse fetare.⁴²

Një shembull se si përdoret analiza narrative në studimet fetare është hulumtimi i tregimeve të pelegrinëve që vizitojnë vendet e shenjta në Kosovë, siç janë Manastiri i Shën Arhanxhelëve pranë Prizrenit ose Tekija në Gjakovë. Duke intervistuar pelegrinët, vërehet se tregimet e tyre shpesh formësohen nga ndjenja e provës dhe shpëtimit, ku narrativet fokusohen në luftërat personale, kthesat shpirtërore dhe shërimet ose ndriçimet simbolike.⁴³ Këto narrative shpesh përmbajnë elemente mrekullie, duke forcuar besimin në fuqinë e vendeve të shenjta.⁴⁴ Në kuadër të analizës semiotike, hapësira dhe objektet në vendet e pelegrinazhit veprojnë si shenja me kuptime të thella fetare. Për shembull, qirinjtë që ndizen në manastire simbolizojnë lutjen dhe pastrimin, ndërsa prekja e relikteve të shenjta përfaqëson një shenjë indeksikale të besimit dhe shpresës për shërim.⁴⁵

Analiza narrative dhe qasja semiotike janë metoda të vlefshme që ndihmojnë në studimin e diskursit fetar, duke mundësuar një kuptim më të thellë të mënyrës se si formohen, transmetohen dhe interpretohen kuptimet fetare. Përmes hulumtimit të tregimeve të pelegrinëve në Kosovë, tregohet se narrativet dhe simbolet fetare nuk janë vetëm pjesë e traditës, por edhe faktorë të rëndësishëm në formimin e identiteteve individuale dhe grupore. Analiza semiotike, nga ana tjetër, mundëson hulumtimin e simbolikës brenda diskursit fetar. Në Kosovë, simbolika fetare shpesh lidhet me kuptime etnike dhe politike – xhamitë dhe kishat nuk janë vetëm vende të adhurimit, por edhe hapësira që simbolizojnë përkatësinë etnike dhe aspiratat politike. Analiza e simboleve fetare, pranisë së tyre në hapësirat publike dhe mënyrës se si i interpretojnë komunitetet e ndryshme, mund të kontribuojë në kuptimin e tensioneve shoqërore dhe proceseve identitare.

⁴⁰ Eco, U. (1976). *A Theory of Semiotics*. Indiana University Press.

⁴¹ Peirce, C. S. (1931). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Harvard University Press.

⁴² Barthes, R. (1977). *Image, Music, Text*. Fontana Press; Eco, U. (1976). *A Theory of Semiotics*. Indiana University Press

⁴³ Labov, W. (1972). *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. University of Pennsylvania Press.

⁴⁴ Turner, V., & Turner, E. (1978). *Image and Pilgrimage in Christian Culture*. Columbia University Press.

⁴⁵ Eco, U. (1986). *Semiotics and the Philosophy of Language*. Indiana University Press.

Analiza komperative e metodave cilësore në shoqërinë e Kosovës

Gjuha fetare në shoqërinë e Kosovës gjatë periudhës 2000-2020 është formuar nga faktorë të ndryshëm historikë, politikë dhe shoqërorë. Metodat analitike cilësore ofrojnë një kuptim më të thellë të mënyrës se si narrativet fetare, simbolet dhe zakonet ndikojnë në identitetin, lidhjet e fuqishme dhe bashkëpunimin shoqëror. Qasjet metodologjike të ndryshme ofrojnë kuptime të veçanta për strukturën, rolin dhe rëndësinë e diskursit fetar, dhe aplikimi i tyre varet nga qëllimet e hulumtimit dhe konteksti, duke treguar se si qasjet metodologjike të ndryshme ndihmojnë në kuptimin e gjuhës fetare, duke përdorur shembuj nga media, ekspozita politike dhe hulumtime në terren.

Një nga elementët e rëndësishëm të kësaj analize është hulumtimi i mënyrës se si diskursi fetar shfaqet në aspekte të ndryshme të jetës shoqërore. Media janë një nga vendet kryesore ku shprehet diskursi fetar në shoqërinë bashkëkohore të Kosovës. Për shembull, narrativet në media pasqyrojnë kornizat ideologjike dominuese dhe formësojnë mendimin publik përmes paraqitjes selektive të temave fetare. Fjalimi politik shpesh përdor motive fetare për të legjitimuar pozita të caktuara politike, ndërsa religjioziteti ditor, i hulumtuar përmes studimeve etnografike, tregon se si identitetet fetare zhvillohen dhe ndryshojnë brenda konteksteve lokale specifike.

Analiza e përmbajtjeve mediatike tregon përdorime të ndryshme të narrativeve fetare - nga riafirmimi i identiteteve fetare dhe etnike deri te keqpërdorimi i tyre politik. Për shembull, shqyrtimi i artikujve në mediat shqiptare dhe serbe zbulon narrative të ndryshme mbi rëndësinë e fesë në shoqëri. Mediat shqiptare shpesh theksojnë diskursin islamik në lidhje me identitetin kulturor dhe ndikimet globale, ndërsa mediat serbe e paraqesin fjalimin fetar si pjesë të narrativit që merret me ruajtjen e trashëgimisë ortodokse në Kosovë. Analiza kritike e diskursit tregon se si gjuha mediatike pasqyron dhe krijon marrëdhënie shoqërore, shpesh duke përdorur strategji ndarëse si “ne” kundër “ata”, duke thelluar ndarjet etnike dhe fetare. Për më tepër, analiza vizuale e përmbajtjes mediatike tregon se si simbolet si kishat, xhamitë ose figurat fetare paraqesin shenja të forta identiteti dhe qëllimesh politike. Kjo analizë lejon kuptimin e mënyrës se si simbolet fetare në media nuk janë vetëm shenja besimi, por gjithashtu shërbejnë si mjete për komunikim politik dhe mobilizim.

Analiza kritike e diskursit ndihmon në identifikimin e strategjive diskursive të fuqishme që formësojnë qëndrimet ndaj fesë në sferën publike. Kjo metodë zbulon se si praktikat gjuhësore krijojnë marrëdhënie pushteti, dhe shpesh përdoret për të hulumtuar fjalimet politike dhe paraqitjet mediatike të temave fetare. Nga ana tjetër, qasja etnografike ofron një pasqyrë në detajet e praktikave fetare të përditshme që mund të mbeten të fshehura në analizat më të gjera. Diskursi fetar shpesh shërben si mjet për legjitimitet politik, gjë që është e qartë në fjalimet e liderëve të grupeve të ndryshme etnike në Kosovë. Hulumtimi i fjalimeve politike nga 2000 deri në 2020 tregon se elitat

politike përdorin fenë për të forcuar identitetin ortak dhe për të justifikuar vendime të ndryshme politike. Për shembull, fjalimet e përfaqësuesve politikë serbë shpesh përmbajnë narrativin e “mbrojtjes së shenjave”, duke lidhur diskursin fetar me fjalimin politik mbi integritetin territorial dhe të drejtat kombëtare. Nga ana tjetër, liderët shqiptarë përdorin më shumë diskursin fetar në kontekstin e integritetit evropian, duke theksuar rëndësinë e islamit në multikulturalizmin dhe tolerancën fetare të Kosovës. Analiza e narrativeve të këtyre fjalimeve zbulon se si motivet fetare (muharremi, sakrifica, fuqia shpirtërore) përdoren për të ndërtuar identitetin kolektiv dhe për të mobilizuar publikun. Kjo tregon se diskursi fetar nuk funksionon në izolim, por është në kontakt të vazhdueshëm me strukturat politike dhe shoqërore.

Nga ana tjetër, hulumtimet në terren ofrojnë një kuptim se si diskursi fetar shfaqet në jetën e përditshme të individëve dhe komuniteteve. Në Kosovë, ku aspektet etnike dhe fetare janë thellësisht të lidhura, të dhënat etnografike ndihmojnë në kuptimin se si diskursi fetar zhvillohet përmes ndërveprimeve ndërkomunitare. Studimet etnografike të kryera në pjesë të ndryshme të Kosovës tregojnë dallime të rëndësishme midis diskursit institucional fetar dhe interpretimeve lokale. Hulumtimet në zona rurale tregojnë se feja shpesh lidhet ngushtë me traditat dhe zakonet, ndërsa në mjediset urbane vërehet një larmishmëri më e madhe në ritualet fetare dhe kuptimet e tyre. Kjo sugjeron se diskursi fetar duhet të shihet si një kategori dinamike që i përshtatet kushteve shoqërore dhe jo si diçka statike.

Një shembull interesant është përdorimi i diskursit fetar nga të rinjtë në Prishtinë nëpërmjet rrjeteve sociale, ku ata krijojnë lloje të reja identitetesh fetare që nuk janë doemos të lidhura me organizatat tradicionale fetare. Kjo tregon se diskursi fetar po zhvillohet dhe përshtatet me kontekstet e reja teknologjike dhe mediatike.

Kërkimi komparativ i metodave cilësore tregon se asnjë perspektivë metodologjike nuk mund ta kapërcejë plotësisht kompleksitetin e diskursit fetar në shoqërinë kosovare. Analiza kritike e diskursit ndihmon në kuptimin e fuqisë dhe ideologjisë që qëndrojnë pas gjuhës në media dhe deklarata politike, ndërsa qasja etnografike ofron një kuptim më të thellë të mënyrës se si individët përjetojnë dhe praktikojnë fenë në jetën e përditshme. Analiza narrative shpjegon se si tregimet fetare kontribuojnë në krijimin e kujtesës kolektive dhe identitetit, ndërsa qasja semiotike lejon kuptimin e simboleve dhe kuptimeve të tyre. Diskursi fetar në Kosovë nuk është një kategori e vetme, por zhvillohet përmes ndërveprimeve me aspekte politike, shoqërore dhe kulturore, prandaj përdorimi i metodave cilësore kërkon një qasje multidisiplinore që përfshin gjuhësinë, sociologjinë, antropologjinë dhe studimet mediatike për të arritur një kuptim gjithëpërfshirës të rolit dhe ndikimit të tij në shoqërinë bashkëkohore kosovare.

Conclusion

The methods of religious discourse analyses in Kosovo society during 2000-2020s offer a deeper understanding of the development and changes in religious narratives, symbols and practices in contemporary contest. Critical analysis of the discourse highlights the importance of religious discourse in social and political processes, while ethnographic approach offers the possibility to study the everyday religious practices and their forms within different social groups. Narrative analyses shows that religious stories are an important tool for shaping the collective identity while semiotic analysis explains the role of religious symbols and their impact in the perception of social reality. This shows the reciprocal dependence within the formal religious norms and personal interpretations of religion highlighting the complexity of religious experience in a post-communist and post-conflict society.

The research founding confirm that religious discourse is not independent, but in continuous intercommunication with political, cultural and economic aspects. It serves as a tool to legitimate particular social values, but can as well be a space for negotiating of identities and social changes. Future researches may focus on comparing the religious discourse between different ethnical and religious groups in Kosovo, as well as in longitudinal analyses that the changes in religious discourse follow regarding to wider social transformations. The usage of inter-disciplinary approach that includes linguistics, sociology and anthropology, can as well contribute on a deeper understanding of the influence of religion in Kosovo contemporary society. Religious discourse study in Kosovo, includes not only text analyses and religious speeches but also the examination of a wider social dynamics, power relations, and identity building. Understanding of these processes can improve not only academic debates on religion and society but even wider discussions on the importance of religion in establishing a stabile and inclusive society

Recensentë:

Dr. Metush Sulejmani

Dr. Qani Nesimi

Literatura:

- Ammerman, N. T. (2021). *Studying Lived Religion: Contexts and Practices*. NYU Press.
- Berger, P. L. (1999). *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Wm. B. Eerdmans Publishing.

- Bruce, S. (2011). *Secularization: In Defence of an Unfashionable Theory*. Oxford University Press.
- Bruner, J. (1991). *The Narrative Construction of Reality*. *Critical Inquiry*, 18(1), 1-21.
- Barthes, R. (1977). *Image, Music, Text*. Fontana Press.
- Elbasani, A., & Puto, A. (2020). *The Revival of Islam in the Balkans: From Identity to Religiosity*. Palgrave Macmillan.
- Eco, U. (1976). *A Theory of Semiotics*. Indiana University Press.
- Eco, U. (1986). *Semiotics and the Philosophy of Language*. Indiana University Press.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. Pantheon Books.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Polity Press.
- Fairclough, N. (2003). *Analyzing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Routledge.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. Basic Books.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action, Volume 1: Reason and the Rationalization of Society*. Beacon Press.
- Herman, E & Chomski, N, (2020). *Fabrikimi i Bndjes permes politikave te medies, Albas*
- Labov, W., & Waletzky, J. (1967). *Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience*. *Journal of Narrative and Life History*, 7, 3-38.
- Kristeva, J. (1986). *The Kristeva Reader*. Columbia University Press.
- Labov, W. (1972). *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. University of Pennsylvania Press.
- McGuire, M. (2008). *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford University Press.
- Meyer, B. (2015). *Mediation and the Study of Religion: Explorations of an Emergent Field*. De Gruyter.
- Orsi, R. (2005). *Between Heaven and Earth: The Religious Worlds People Make and the Scholars Who Study Them*. Princeton University Press.
- Polkinghorne, D. E. (1988). *Narrative Knowing and the Human Sciences*. State University of New York Press.
- Peirce, C. S. (1931). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Harvard University Press.
- Rexhepi, P. (2013). *Kosovar Islam between the Global and the Local*. *Southeast European and Black Sea Studies*, 13(4), 479-497.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. SAGE Publications.

- Spradley, J. P. (1980). *Participant Observation*. Holt, Rinehart & Winston.
- Turner, V., & Turner, E. (1978). *Image and Pilgrimage in Christian Culture*. Columbia University Press.
- Van Dijk, T. A. (1993). *Principles of Critical Discourse Analysis*. *Discourse & Society*, 4(2), 249–283.
- Van Dijk, T. A. (2006). *Discourse and Power*. Palgrave Macmillan.
- Wodak, R. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. SAGE Publications.
- Wodak, R., & Meyer, M. (2009). *Methods of Critical Discourse Analysis* (2nd ed.). SAGE Publications.
- White, H. (1987). *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Johns Hopkins University Press.